

ՄԱՅԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

ՓԱՆՍՈՍՆ ՔՈՒՆՆԻՆԻ — (Գրեց) Ծ. Մ. ՎԻՆՈՎԱՆ, ՄԻԻՊ. ՏԿԱՐ. 1890. VIII. 52 էջ. 8^ր. Գինը 50 կոպեկ:

Բուզանդայ անուամբ մեր ձեռքն հասած գիրքը բոլորովին եղական երևույթ մըն է մեր հին մատենագրութեան մէջ: Կերպարանագրութիւնն որ շատ ժառու է մանրամասն տեղեկութեանց, ժողովրդեան սովորութեանց, առասպելաց, անտիպապաշտութեանց եւ նաեւ առտնին լեզուի նշխարաց նկատմամբ, այստ մակաւ ինչ լայնութիւն մ'ունի միայն բուզանդայ մատենին մէջ: Այսպիսի կարեւոր գրութիւն մը որ երկար տարիներով միայն անարձեւելու դատապարտուած էր եւ հալածուած՝ դժբախտաբար միայն հարեւանցի նկատուած է նաեւ նոր քննադատական գիտութեան մէջ, այնչառ որ մինչդեռ հինգերորդ դարու այլ մատենագրաց վրայ բաւական գրուած ու վիճուած է, բուզանդայ վրայ հազիւ թէ մանր հատաններ լցն տեսած են, եւ այն՝ մեծաւ մասամբ սոյն գրող այլեւայլ հրատարակութեանց եւ թարգմանութեանց առթիւ:

Այս նիւթը քննութեան նուիրուած առանձին գրութիւն մը դեռ լցն տեսած չէր ցայտմ: Վերջիվերջ գրութիւնն առաջին է այս նկատմամբ: Հեղինակն արդէն քանի մը տարի յառաջ գրած էր ընդարձակ հատած մը բուզանդայ վրայ Աշխատի շարաւածներէն մէջ¹. իսկ այս գրութիւնն է՝ «Եռամեայ աշխատութեան պատճ» եւ իբրեւ «աւելի հիմնաւոր կերպով ուսումնասիրելու փորձ» մը:

Հինգ մաս է գրութիւնը, որուն մէջ կը քննուի 1. «Ո՛ր էր փաւստոս» 2. «Նշ լեզուով է պատմագիրը փաւստոս» 3. բուզանդի բնագիրը: 4. փաւստոս որպէս պատմիչ եւ 5. փաւստոսի երկասիրութեան նշանակութիւնը: Ուրիշ էլ նախաշարի մ'ալ նուիրուած է քննելու թէ այս գիրքն ի՞նչ դիրք ունի մեր հին եւ նոր մատենագրութեան մէջ: Այնանք ըսել թէ այս սակաւաթիւ (52) էջերուն մէջ բուզանդայ նկատմամբ ցարդ յուզուած ամէն ինդիքները շոշափուած են, բայց հարկաւ շատերը մասնաւոր միայն եղած են, եւ ոչ մանրամասն հետազոտուած. մանաւանդ որ այս գրութեան նպատակն է դրդել «աւելի լուրջ եւ հիմնաւոր հետազոտութիւններ»: Գրութիւնն ընդհանրապէս յաջող է եւ արժանի ուշադրութեան, որուն

մէջ հեղինակը բուզանդայ վրայ ցայտմ եղած ամէն կարծիքները մի առ մի նշանակած է եւ քննած, եւ իւր կարծիքներն հաստատելու ջաւնացած: Այլ ինդիքն է թէ կատարելապէս յաւելուած է արդեամբ ապացուցանելու իւր ամէն կարծիքները, ճանաչելով հանդերձ գրութեան առաւելութիւնները, չնչ վարանքի ըսելով թէ շատ ինդիք մէջ բոլորովին այլապէս է մեր սովորութիւնը: Աւելորդ չէ անոր համար առ այժմ համառօտ մը քննել հեղինակին տեսութիւններն, ուրիշ առթիւ թողլով այս ինդիքը աւելի մանրամասն քննութիւնը:

Ա. բուզանդայ գրող հեղինակին ազգայնութեան նկատմամբ երկու գլխաւոր կարծիք կայ: Ոմանք ազգա յոյն կը համարին, այնու որ Գ. Դպրութեան վերջը գրուած կը կարգան՝ «Կատարեցաւ . . . դպրութիւնը ժամանակագիր փաւստոսի Բուզանդայ . . . որ էր ժամանակագիր Յուլիոս . . . եւ դարձեալ վասն զի Զ. Դպրութեան Ե. եւ Զ. գլուխներուն մէջ կը յիշուի փաւստոս երկակարգութեամբ՝ ազգա հռոմ» որ մեր փաւստոս պատմիչը կը կարծեն: Այլք կը համարին թէ հայ է փաւստոս: Այս կարծիքն ունեցան յետագայաց՝ Մեն-Մարդէն եւ Ն. Մուրեթ, իսկ ի Հայոց Նշին ապացուցած է Ն. Յովսէփը: Այս սակին կարծիքները կը յիշէ հեղինակն յաւելլով թէ՝ «ոչ ոք այս երկու կարգի բանասերներէն մի ծանրակշիռ ապացոյց չէ բերում, Բայց ինչ ճշդիւ քննելը, ինչ հեղինակն իսկ ուրիշ ինչ ապացոյցներ չէ գտներ, բայց միայն բուզանդայ մէջ իտքն ոյլոյ՝ Գաւս հռոմ իշխու: Ահաւասիկ այս կէտը:

Բուզանդայ ամէն գրող սկիզբը ցանկ կայ գլխոյ: Զ. Դպրութեանն ալ գլխոյ ցանկին մէջ ամէնէն վերջը կը կարգանք. «Սորորոս ամենայն դո՞ւրստեան ընկեալ, տունը տանն համալրական թուօք»: Այս նախադասութեան իմաստը ցայտմ այնպէս կը մեկնուի թէ բոլոր գրքն վերջը տանն տուն տեղեկութիւն կար բուզանդայ հեղինակին վրայ, որ այժմ կորսուած է: Հեղինակը սխալ կը համարի այս մեկնութիւնը եւ կը թարգմանէ՝ «Իմ մասին տեղեկութիւններ բովանդակող բոլոր գլուխներէն յետոյ ընթերցողները կը գտնեն թուով տասը գլուխ»²: Եւ որովհետեւ Զ. Դպրութեանն «հինգերորդ եւ վեցերորդ գլուխներէն յետոյ, որտեղ պատմիչը

¹ Վերահայրն է. Երկու իւր Փաւստոս Բուզանդայն Լուիս. ան Աշխատի, 1885, 86:

² Իւր գրութեան 4-րդէն միայն հրատարակու եղան է Հուրեմ Երեմի, 1889, թիւ 3:
³ Ի՞նչ է:

տողերն: Ասով նաեւ ամբողջ գիրքն ասորիքն
ընագրէ թարգմանուած կը համարի քննութիւն:
— Մենք կը կարծենք որ երկու աղբերաց Տեա-
քերն երկու հնդկական նշան չեն միշտ, միեւ-
նեցն հայ Բուզանդը կրնա երկու բոլորովին տար-
բեր գաղթիւններ առջեւ ունենալ եւ գործա-
ծել իրեն. աղբեր, շատ կտորներ նաեւ թարգ-
մանելով: Այս ինքզոյս վայ հնդկական ընդդէմ
քննութիւն ըրած դիտողութեան մէջ կան ինչ
ինչ շատ արդարացի նկատողութիւններ: Գծարա-
տար Բուզանդայ աղբերաց հետազոտութեանը
շատ ծանրակշռութիւն չէ տրուած, որով միան-
գամայն կարելի էր ստուգութեամբ ցուցնել թէ
ինչ աղբ է եւ որ ժամանակէն էր Բուզանդայ հն-
դկանքը: Այսպէս զոր օրինակ Է. Յ. Գաթըր-
ճևանի հաստատէն գիտէ որ Բուզանդայ ծանօթ
է Ս. Բարալի պատարագամատոյցը: Բայց երբ
կարգադրելով իւր անտիպ գրքը մէջ եւ տեսնել
որ Բուզանդ աղբն պատարագամատոյցը հիշ-
նշանքն թարգմանութեան գիտէ, այնպէս որ հայ
թարգմանութեան յոյն սկզբնագրէն ունեցած
գիտնական իսկ կէտ առ կէտ օրինակած է, չեմ
գիտեր որ կը համարէր տակաւին Բուզանդայ
հնդկական յոյն, եւ գիրքն յաւելնէ Թարգմանութեան:

Գ. Բուզանդայ գրքն իր թէ պատմագրու-
թեան մասին եղած գաղտնութիւնը (էջ 38—45)
կը վերջնայ այս խաղերով. «Կարծում ենք»
այս համառօտ տեսութիւնովն էլ գաղափար
ուրիշ ընկերացողն Բուզանդարանի ստուգու-
թեան աստիճանի մասին, ուստի իրաւունք ու-
նինք ասելու. որպէս պատմութիւն, փաւստոսի
երկասիրութիւնը չէ դիմանում լուրջ կրիտի-
կայի: Բայց մենք կարծենք որ փաւստոսի գրու-
թիւնն իւր շատ մ'առասպելօքն ու թերու-
թեամբն հանգեցրած աւելի թուի գոյնեղով
նկարագրուած է հնդկական, քան որչափ ար-
ժանի է: Ո՛չ իւր անթիւ զրօյններն ու առասպել-
ները, ո՛չ ժամանակագրութեան եւ պատմութեան
սխալներն եւ ո՛չ այլ թերութիւնները կրնան իւր
նաեւ պատմական նշանակութիւնն ունայնել:
Անոր համար մեզի շատ աւելի ուղիղ կ'երեւայ
հնդկական քիչ մ'ուրբ գրածը (էջ 45), թէ
«Չորրորդ գարու Հայոց պատմութեան սակաւ-
այովն աղբերներն մէջ Բուզանդարանին ան-
տարակշիռ ամենապատուաւոր տեղն է պատկա-
նում», մանաւանդ եթէ նկատենք որ այս ժա-
մանակամիջոցին պատմութեան համար Բուզանդ
է նաեւ խորհանցող աղբերներէն մին, թէեւ չի
ոյշնալ իր նշանակութիւնը, եւ թերեւս դիտմամբ շատ
տեղեր ուրիշ աւանդութեան հետեւած է:

Եւ իւրեանց գրքը վերջին մասը Բուզանդայ
ունեցած նշանակութիւնը ցուցնելու կը զբաղի,
եւ կը վերջնայ գրութիւնն այս դիտողութեամբ.
«Մեզ մեռն է յայտնել անկողն ցանկութիւն որ
անհամեմատն ի պատմագիրս մեր եւ քան զբա-
ղումս արգարախօսն, Բուզանդ, ինչպէս մեր պատ-
մագրին անանում է ք. Պատկանեան, արժա-
նանայ մեր լոյսը փորձից աւելի լուրջ եւ հիմնաւ-
որ հետազոտութիւններն, Թէ այս հետազոտու-
թեանց մէջ անշնչանք չէ այս գրութիւնն» ար-
դէն ըսինք, եւ ցոյս վայր ըստածները կը ցու-
ցնեն թէ համառօտ գրութեանն մէջ այս խոն-
դրոյս գրելն ամեն կէտերը շօշափուած են:
Մեզ կը մնայ մնալով իսկ հնդկական յարցումն
իւր ընտրած գիրքիցի ասպարեղին մէջ, յուսա-
լով որ ուրիշ հետազոտութիւններ լոյս կը տես-
նեն իւր հետազոտող գրէն՝ ուրիշ հայ պատ-
մագրանց վրայ, որ դեռ շատ քննութեանց
կարօտ են:

Է. Յ. Յ.

ԲԱՆԱՍԵՆԴՅԱԿԱՆ

Գ Ե Ր Ո Ւ Ն

(Յընամոնագ, Rondel)

Նետով վրայսն անա ծամանակը
Իւ թիկնոց ցոռոս՝ հողմոց ու անոյն.
Եւ պայծառ մ'արեւ քառայն ու ծառիմ
Այս միտքակիրտ տոռաւ ճնշանակը:

Չկու լըսեր սիրտն թընչոց ճղանակը:
Բոյնէն կ'ստ միւսն, ուր անտիւր թուրիմ.
Նետոց վրայսն անա ծամանակը
Իւր թիկնոց ցոռոս՝ հողմոց ու անոյն:

Գիտ, անոռ, զետակ, անդիւրաց քանակը
Միտքոյն հանդիւր վերանմիւս անոյն,
Այնով է շրջող գոյն այս պատմական,
Եւ անոյ է շրջող այս վայրայայանակը:

Նետով վրայսն անա ծամանակը
Իւր թիկնոց ցոռոս՝ հողմոց ու անոյն:

Charles d'Orléans. Թարգմ. Է. Յ. Յ.

ԼՈԳՈԳՐԻՓ

(Logogriph.)

Ռենով շարաք իտոր մն Եւ երկրն,
Գիտով թէ լոսն մարդիկ կը բերկրն.
Այովն է յոյժ թէ որ ժամանակ
Պը փնտոսն սիրով մարդիկ յամբան:
Ժայով Եւ անդունդ անյատակ, անյաւ,
Պատեմ աշխարհիւր անթիւ եւ անբաւ.
Ռենով կենդանի. չէլով Եւ Եւ ըսյս,
Այով միտքեր փաւր Եւ անյաւ.
Անուն որ ուզեմ խորոք թէ ոչ Եւ.
Կ'ըսեմ թէ անա եւ ան քոք քոք Եւ:

ՆԱՍՈ ՆԱՍՈ ՆԱՍՈ ՆԱՍՈ ՆԱՍՈ
ՆԱՍՈ ՆԱՍ ՆԱՍՈ ՆԱՍՈ ՆԱՍՈ